

La política lingüística a la Federació Russa (1991-2021)¹

Language policy in the Russian Federation (1991-2021)

Языковая политика в Российской Федерации (1991-2021)

Miquel CABAL GUARRO
Universitat de Barcelona

Data de recepció: 1 de març de 2021

Data d'acceptació: 27 de maig de 2021

RESUM

La política lingüística que s'ha implementat a la Federació Russa (FR) al llarg dels darrers trenta anys (1991-2021) ha estat, segons el moment, una prolongació, una reproducció o una reinterpretació de la que s'havia desplegat a l'URSS en estadis diferents. La FR és un estat plurinacional on viuen representants de més de cent setanta grups nacionals. Com ja va passar en el cas soviètic, la FR ha generat discursos que tot sovint han entrat en contradicció amb les mesures endegades per a la promoció del rus i les altres llengües de l'Estat. Amb la perspectiva de les tres dècades que han passat des de la desintegració de l'URSS, aquest article repassa les fases i les fites principals de la política lingüística de la FR i, fins a un cert punt, prova d'elucidar el futur a partir de les línies estratègiques que ha marcat el Govern de l'Estat rus en matèria de política de les nacionalitats —unes línies que posen l'accent en el fet que el rus és jeràrquicament superior a la resta de llengües dels pobles de l'Estat.

PARAULES CLAU: Federació Russa, política lingüística, llengua estatal, russificació, minories nacionals, llengües en l'educació.

ABSTRACT

The language policy (LP) that has been implemented in the Russian Federation (RF) over the last thirty years (1991-2021) has been either an extension, a blurry reproduction or a reinterpretation of the LP deployed in the USSR at different stages. The RF is a multinational state with representatives of more than 170 national (or ethnic) groups. As also occurred in Soviet times, the RF has generated discourses that have all too often come into contradiction with the measures put in place for the promotion of Russian and the other languages of the State. With the perspective of the three decades that have passed since the disintegration of the

CORRESPONDÈNCIA: Miquel Cabal Guarro. Universitat de Barcelona. Facultat de Filologia i Comunicació. Departament de Llengües i Literatures Modernes i d'Estudis Anglesos. Secció d'Estudis Eslaus. Gran Via de les Corts Catalanes, 585. 08007 Barcelona. A/e: miquelcabal@ub.edu. Tel.: + 34 934 034 699.

1. Vam elaborar aquest article abans que el 24 de febrer de 2022 la Federació Russa iniciés la invasió sagnant de la República d'Ucraïna. En aquest sentit, hi hem inserit algunes esmenes necessàries, però hem mantingut el text tal com va ser acceptat.

USSR, this paper reviews the main phases and milestones of the RF language policy and, to some extent, it tries to elucidate the future in the light of the strategic lines established by the Russian government for its policy regarding nationalities – lines which emphasize that the Russian language is hierarchically superior to all the other languages of the RF nations.

KEYWORDS: Russian Federation, language policy, state language, Russification, national minorities, languages in education.

Аннотация

Языковая политика (ЯП), проводимая в Российской Федерации (РФ) в течение последних тридцати лет (1991-2021), в разное время была либо расширением, либо воспроизведением, либо переосмыслением ЯП, осуществлявшейся в СССР на разных этапах его существования. РФ — многонациональное государство, в котором проживают представители более 170 национальных (или этнических) групп. Как это происходило и в советские времена, в РФ порождаются дискурсы, которые слишком часто вступают в противоречие с мерами, принимаемыми для продвижения русского языка и языков других народов страны. Исходя из опыта трех десятилетий, прошедших с момента распада СССР, в данной статье рассматриваются основные этапы и вехи ЯП РФ и, в некоторой степени, делается попытка предугадать будущее в свете стратегических направлений, установленных Правительством России в области национальной политики. Согласно этим направлениям государственной политики, русский язык обладает более высоким иерархическим статусом по сравнению со всеми остальными языками народов РФ.

Ключевые слова: Российская Федерация, языковая политика, государственный язык, русификация, национальные меньшинства, языки образования.

All animals are equal, but some animals are more equal than others.

George ORWELL, *Animal farm: A fairy story*, 1945, p. 126

1. INTRODUCCIÓ: LES MINORIES NACIONALS DE RÚSSIA

En matèria nacional,² la Federació Russa (FR) és l'hereva més rica de tots els estats postsoviètics. En aquest sentit, s'erigeix en successora de l'URSS; un estat que, al seu torn, també va heretar l'àmplia diversitat de pobles, llengües, cultures i religions que l'Imperi rus havia aglutinat durant segles d'expansió territorial i que, en època soviètica, es va eixamplar encara més amb la incorporació de nous territoris.

2. Per alludir al que és relatiu a una nació, és a dir, a una «comunitat de persones que participen d'un sentiment d'identitat col·lectiva singular, a partir d'una sèrie de característiques compartides en el camp cultural, jurídic, lingüístic o altre» (DIEC2, 2007), el rus generalment emprà l'adjectiu *национальный* (*natsionalni*), i és per això que fem servir l'adjectiu *nacional* en aquest sentit. Quan fem servir l'adjectiu *ètnic* és per mantenir la terminologia russa original (*этнический*, *etnítxeski*) o per evitar formes que podrien resultar equívocues en català —com és el cas de *internacional*, en comptes de la qual fem servir *interètnic*.

Segons el cens oficial de 1926, a la Unió Soviètica s'identifiquen cent seixanta-nou llengües i les nacionalitats respectives (Lewis, 1971: 147). Per descomptat, hem d'agafar aquesta xifra com a referencial i no entendre-la ni de bon tros com a exacta perquè, al llarg dels anys, l'URSS va canviar diverses vegades els criteris i la mecànica dels censos en relació amb el registre de les llengües i les nacionalitats (Kirkwood, 1990b: 10). Així, doncs, si d'una banda hem vist que el cens de 1926 llistava fins a cent seixanta-nou llengües i nacionalitats, d'altra banda trobem que el de 1949 només en reconeixia una setantena, mentre que el de 1959 en categoritzava cent nou (Lewis, 1971: 147).

Les substancioses i aparentment inexplicables fluctuacions en el recompte de les *nacionalitats* i de les llengües que s'hi associaven s'han abordat profusament en la literatura sobre el tema.³ Ara bé, sigui quin sigui el nombre de llengües que es parlaven en el territori soviètic, la diversitat lingüística i nacional de l'URSS és una realitat innegable. Com ho és també el fet que la diversitat en la FR actual és igualment notable. Segons el darrer cens oficial i d'acord amb el que recull el primer informe sobre Rússia del Comitè Consultiu del Conveni marc per a la protecció de les minories nacionals (CMPMN), del Consell d'Europa,⁴ en el territori de la FR hi resideixen representants de més de cent setanta grups nacionals, la gran majoria dels quals s'identifiquen com a parlants de la llengua pròpia del grup nacional homònim.⁵

Aquesta diversitat nacional i lingüística va plantejar en el passat i planteja encara actualment un repte immens en el camp de la planificació i la política lingüística. Si bé no és objecte d'aquest article aprofundir en els detalls de la teoria política soviètica en aquestes matèries ni en les actuacions i els processos particulars d'implementació consegüents, cal insistir que la política lingüística a la FR reproduceix uns cicles i uns procediments determinats (Алпатов, 2014: 19-21) que esdevenen més clars i comprensibles si es contextualitzen a partir del paradigma soviètic.⁶

2. EL CONSTRUCTE FEDERAL RUS

La complexitat de l'estructura sociopolítica de la FR i la imbricació d'aquesta estructura amb els models i les mesures de política lingüística, així com els elements de tensió que s'han donat al llarg de les darreres tres dècades entre unes unitats subestamentals amb un fonament històric de base nacional, d'una banda, i el Govern federal, de

3. La definició i el procés de construcció de la categoria *nacionalitat* i l'ús que se'n va fer als censos soviètics s'aborden a Cabal Guarro (2019).

4. Els informes del Comitè Consultiu del CMPMN, així com els informes emesos pel Govern rus, de tots els cicles quinquennals, es poden consultar a: <https://www.coe.int/en/web/minorities/russian-federation>.

5. Els resultats complets del cens de població de la FR de l'any 2010 es poden consultar a: https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm.

6. Per tenir una visió panoràmica de les diverses fases de la política lingüística en l'espai soviètic, vegeu Cabal Guarro (2019 i 2013a; especialment, els punts 1, 2 i 3.1 de la segona referència).

l'altra, s'han tractat a bastament en els treballs de Laitin, Petersen i Slocum (1992), Laitin (1998), Grenoble (2003), Hirsch (1997 i 2014), Бахнян (2014), Leprêtre (2002), Chevalier (2015), Тишков (2019) i Bowring (2019). Per copsar la rellevància del constructe federal rus, doncs, val la pena destacar-ne alguns elements.

L'article primer⁷ de la Constitució russa estableix que «La FR/Rússia és un estat democràtic i federal de dret amb una forma de govern republicana».⁸ En l'article tercer, hi apareix una menció interessant sobre la naturalesa diversa de l'Estat: «El representant de la sobirania i l'única font d'on emana el poder és el seu poble plurinacional». Aquesta naturalesa plurinacional torna a sortir en l'article constitucional que fa referència específica a les llengües i que veurem amb més detall en el punt següent.

La plurinacionalitat de la FR té una manifestació evident en l'organització territorial. Hereva de l'estructura soviètica, la subdivisió administrativa del territori rus té un fonament eminentment nacional. És justament per això que algunes de les entitats subestats que integren la FR, els anomenats *subjectes* (*субъект, subiekt*), tenen competències en matèria educativa i lingüística, unes competències que tot sovint entren en contradicció amb la legislació federal.

Des de l'annexió de Crimea i Sevastòpol el 2015, la FR consta de vuitanta-cinc subjectes federats.⁹ D'aquestes unitats subestats, les que tenen competències plenes (nominalment, si més no) en els àmbits lingüístic i educatiu són les anomenades *repúbliques* (*республика, respúblika*). Les vint-i-dues entitats que es coneixen amb aquesta denominació són constructes polítics de base nacional i tenen la consideració d'*estat* (*государство, gossudarstvo*) tant a la Constitució de la FR com a les constitucions de les repúbliques respectives.

Tal com ens indiquen Bowring i Borgoiakova (2017: 356-357), la legislació lingüística de les repúbliques difereix molt d'una a l'altra, sobretot depenent de la composició nacional de la seva població. En aquest sentit, els autors proposen una categorització de les entitats subestats de la FR amb capacitat legislativa en matèria de llengües que resulta molt útil per entendre la diversitat de situacions i fenòmens que s'hi observen. La classificació obeeix a la proporció de població de la nació titular¹⁰ de la república en qüestió:

1. Republics in which the «titular» nation composes the majority of the population — more than 50% — for example, the republic of Tyva, the Chuvash Republic, the republic of Kalmykia, and the republic of Tatarstan.

7. L'articulat complet de la Constitució de la FR en rus, anglès, francès i alemany es pot consultar a: <http://www.constitution.ru/en/10003000-01.htm>. Totes les citacions constitucionals provenen d'aquesta font.

8. Totes les traduccions al català dels originals russos citats són de l'autor.

9. La llista completa i oficial de subjectes de la federació en rus, anglès, francès i alemany es pot consultar en el següent enllaç de la Constitució de la FR: <http://www.constitution.ru/en/10003000-04.htm>.

10. La *nació titular* és «la part de la població d'un estat, la nacionalitat de la qual determina el nom de l'estat en qüestió» (Сухарев, 2007). El concepte s'associa a la *llengua titular*. Així, per exemple, la nació (i també la llengua) titular del Tatarstan és la tàtara, la de Calmúquia és la calmuca, etc. És un terme emprat profusament en l'àmbit soviètic i postsoviètic.

2. Republics in which the «titular» nation composes less than 50 %: the republic of Altai, the republic of Marii El, and the republic of Mordovia.
3. Republics in which the «titular» nation composes less than 30 %: the republic of Adygeya, the republic of Komi, and the republic of Khakassiya.

3. EL MARC LEGAL

Volem fer un repàs panoràmic als diversos textos legals que són instrumentals en l'àmbit de la política lingüística, sobretot en contextos macro, per bé que en el camp de l'educació ens centrarem en un context més aviat micro, a fi d'exemplificar i il·lustrar millor les pràctiques que s'hi observen en relació amb les llengües.

3.1. *El text constitucional*

El redactat de la Constitució de la FR de 1993 inclou mencions a la llengua en un seguit d'articles:

Article 26.2

Tothom té el dret de fer servir la seva llengua nativa, d'escollir lliurement la llengua de comunicació, de criança, d'educació i de creació.

Article 68

1. El rus és la llengua estatal en tot el territori de la Federació Russa.
2. Les repúbliques tenen el dret d'establir llengües estatals pròpies. En els òrgans del Govern estatal, òrgans d'autogovern local i institucions estatals de les repúbliques, es fan servir juntament amb la llengua estatal de la Federació Russa.

3. La Federació Russa garanteix a tots els seus pobles el dret de conservar la seva llengua nativa i de crear condicions perquè s'estudii i es desenvolupi.

Article 69

La Federació Russa garanteix els drets dels pobles indígenes de conformitat amb els principis i normes del dret internacional reconeguts universalment i amb els acords de la Federació Russa.

Queda força clar, a partir de l'acarament dels punts 1 i 2 de l'article 68, que el rus és la llengua *estatal* (*государственный, gossudàrstvenni*) a tot el territori de la FR, mentre que en els territoris de les entitats subestatals amb el rang de república (i, per tant, també d'estat) pot haver-hi altres llengües *estatals*, sempre al costat del rus.

Cal determinar, però, què és el que hem d'entendre per *llengua estatal*. Si bé la literatura sociolingüística russa potser no ha dedicat estudis prou aprofundits a la terminologia que ens ocupa, alguns treballs apunten que hi ha una diferència substancial entre *llengua oficial* i *llengua estatal* (Белов и Кропачев, 2020; Доровских, 2007; Нерознак *et al.*, 2001). Així, mentre que la *llengua oficial* és la que poden fer servir les

institucions i òrgans de l'Estat, la *llengua estatal* és, a més a més d'això, la que desenvolupa una funció cohesionadora i és alhora símbol de l'estat en qüestió.

Hem localitzat dos textos legals en llengua russa que defineixen d'una manera explícita què és i què representa una *llengua estatal*. El primer és el punt quart de l'article primer de la Llei «de la llengua estatal de la FR»,¹¹ on s'indica que «la llengua estatal de la FR és la llengua que facilita la intercomprensió i l'enfortiment de les relacions interètniques dels pobles de la FR dins d'un estat plurinacional unificat». Així, doncs, segons aquesta definició, la llengua estatal és la llengua de comunicació interètnica.

La segona definició prové d'un text que no pertany al marc constitucional de la FR. L'article primer de la Llei de llengües d'Ossètia del Sud (un territori que reclama la independència de Geòrgia) diu literalment que «la llengua estatal és la llengua que desenvolupa una funció integradora [...] en els àmbits polític, social i cultural, i la que exerceix un paper com a símbol de l'Estat».¹² Per bé que Ossètia del Sud és un territori que no pertany a la FR, sí que queda sota l'àrea d'influència russa pel que fa a la tradició acadèmica i científica i, per tant, també hi queda en matèria terminològica, que és el que ens interessa en aquest cas.

Acostant el terme a la nostra tradició, sembla que de la *llengua estatal* en podríem arribar a dir *llengua nacional* (o *llengua pròpia*) (Riera Gil, 2013), però ja hem indicat més amunt que en aquest article faríem servir l'adjectiu *nacional* en un sentit molt concret (vegeu la nota 1), per la qual cosa optarem per mantenir la denominació *llengua estatal*, que és la traducció literal del terme rus. En tot cas, i un cop feta la caracterització imprescindible del terme, deixem la necessària discussió terminològica per a una investigació futura.

Segons la definició de la Llei de llengües osseta, que potser és la més explícita, la llengua estatal és un símbol i un vehicle d'integració sociocultural. Si l'entnem en aquest sentit, doncs, les repúbliques de la FR tenen la possibilitat de triar una llengua estatal com a símbol i vehicle integrador al costat del rus, que té reservat aquest paper en el conjunt del territori de la FR. Tanmateix, i per si l'articulat original de la Constitució de la FR no era prou clar en aquest darrer aspecte, la reforma constitucional del 2020 —que va introduir canvis en molts altres articles i que va generar alhora adhesions i contestació social (Di Gregorio, 2020; Shashkova, Verlaine i Kudryashova, 2020; Vetrenko, 2020)— també va incidir sobre un dels articles que fa al·lusió a les llengües, en el qual es va incorporar un canvi important:

Article 68

1. La llengua estatal en tot el territori de la Federació Russa és el rus, com a llengua del poble que vertebrava l'Estat i que forma part de la unió plurinacional de pobles iguals en drets de la Federació Russa.

11. El text complet de la Llei federal núm. 53, de 2005, «de la llengua estatal de la FR», es pot consultar a: <https://zrf.su/zakon/o-gosudarstvennom-yazyke-53-fz/>.

12. El text complet de la Llei núm. 46, de 2012, «de les llengües estatals de la República d'Ossètia del Sud», es pot consultar a: <http://www.parliamentroso.org/node/49>.

La modificació és significativa perquè introdueix una noció complexa: ja no és la llengua russa la que funciona com a vehicle integrador, sinó que el vertebrador de l'Estat rus ara és el poble que té aquesta llengua com a pròpia. És a dir, la FR és una unió plurinacional de pobles iguals en drets, però el poble que vertebra aquesta unió, el *primus inter pares*, és el poble rus i, per tant, la llengua d'aquest poble passa a ser, parafrasejant la Llei de llengües d'Ossètia del Sud que hem vist més amunt, la llengua que desenvolupa una funció integradora en els àmbits polític, social i cultural i, alhora, la que és també un símbol de l'Estat.

3.2. *Les lleis de llengües*

La primera llei de llengües d'aplicació a la FR postsoviètica va ser la Llei soviètica de 1991,¹³ que tenia un articulat molt semblant als articles sobre llengües de la Constitució de 1993. Tampoc no difereix gaire d'aquests dos textos legals la Llei de llengües de 1998, que insisteix en els mateixos punts, per bé que l'any 2002 s'hi va introduir una esmena (article 3, punt 6) que incorporava una nova dimensió al debat:

Article 3

1. La llengua russa és llengua estatal en tot el territori de la Federació Russa.
2. Tal com estableix la Constitució, les repúbliques tenen el dret d'establir llengües estatals pròpies.
[...]
6. A la Federació Russa, els alfabet de la llengua estatal de la Federació Russa i de les llengües estatals de les repúbliques es construiran sobre la base de l'alfabet ciríl·lic.

La grafització de les llengües de la FR ha estat un focus de tensió, com ja ho va ser també la grafització de les llengües a l'URSS. Totes les llengües turqueses, paleosiberianes, finoúgriques i caucàsiques de l'URSS van iniciar un procés d'adopció de l'alfabet llatí entre 1926 i 1936 (Koutaissoff, 1951; Grenoble, 2003; Sebba, 2006). La tolerància envers els nacionalismes de les minories, la creença en l'expansió immediata del comunisme arreu del món i la voluntat ferma de garantir l'èxit del procés indigenista van facilitar aquesta adopció (Lewis, 1972).

Probablement van ser el triomf de la conversió a l'alfabet llatí a Turquia el 1928 i la por d'un creixement ràpid del sentiment panturquista els detonants que feren saltar les alarmes ja a principi de la dècada de 1930 (Sebba, 2006). El 1937, finalment, el Comissariat de la Unió per al Nou Alfabet, amb el suport del Comissariat per a les Nacionalitats Soviètiques de l'URSS, van decidir que totes les llengües del territori de la Unió Soviètica havien d'escriure's en ciríl·lic (Lewis, 1972). Entre 1937 i 1939, l'al-

13. El text complet de la Llei núm. 1807-I, de 1991, «de les llengües dels pobles de la FR», amb les modificacions successives de 1998 i 2002, es pot consultar a: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/12704>.

fabet ciríl·lic va substituir el llatí en tots els estàndards que s'havien creat durant la dècada dels anys 1920 (Slezkine, 1994).

D'ençà de l'esfondrament de l'URSS, diverses llengües havien reprès el procés de llatinització dels seus estàndards. És el cas, per exemple, del tàtar, que el 1999 va endegar un procés de transició (o de tornada, si es vol) a la grafia llatina. Malgrat la determinació del Govern del Tatarstan en l'ús d'aquesta escriptura, una sentència del Tribunal Constitucional de la FR¹⁴ va capgirar el procés de regrafització de la llengua i va introduir-hi de nou el ciríl·lic. Això mateix va passar amb altres llengües turqueses, paleosiberianes, finoúgriques i caucàsiques.

Aquest comportament erràtic pel que fa a l'escriptura complica molt l'establiment, l'acceptació i el desenvolupament dels estàndards d'aquestes llengües, pel fet que contravé tots els principis bàsics de la codificació (Lamuela, 1995). A més a més, provoca que els usuaris es confonguin i dubtin més del que és desitjable en els usos de qualsevol llengua; i tot aquest desgavell resulta, per descomptat, un argument que esgrimeixen amb profusió els qui rebutgen d'aprendre les llengües en els territoris on són pròpies, és a dir, *estatal*s.

Cal fer menció també de la Llei federal «de la llengua estatal de la FR», de 2005, que desenvolupa a bastament i de manera detallada el paper del rus en totes les esferes oficials i públiques, i en blinda ja el lloc preeminent en l'esfera educativa (Орешкина, 2014).

3.3. *El Conveni marc per a la protecció de les minories nacionals*

La FR va entrar al Consell d'Europa el 1996 i dos anys més tard va signar i ratificar el CMPMN.¹⁵ Aquest conveni, de compliment obligat per als estats que l'han ratificat, presenta un problema essencial perquè no defineix un concepte que resulta bàsic per al desenvolupament del marc:

The Framework Convention for the Protection of National Minorities does not contain a definition of «national minority» as there is no general definition agreed upon by all Council of Europe member states. There is therefore a certain flexibility, or a margin of appreciation, given to states to decide who falls under the protection of the Framework Convention. This decision must be made in good faith, in-keeping with general principles of international law, including free self-identification.

The principle of free self-identification is the cornerstone of minority rights. It means that individuals have the right to decide themselves whether they wish to be identified as belonging to a national minority, and which one(s). However,

14. El text complet de la sentència núm. 16-P, de 16 de novembre de 2004, del Tribunal Constitucional de la FR sobre diversos punts de la llei de llengües de la República del Tatarstan es pot consultar a: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_50298/.

15. El text complet del CMPMN en català (amb el terme anglès *convention* traduït per *convenció* en lloc de *conveni*) es pot consultar a: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c1322>.

their decision must be based on objective criteria connected with their identity, such as their religion, language, traditions and cultural heritage.¹⁶

La manca d'una definició clara del subjecte de protecció d'aquest conveni marc fa que els estats puguin fer de més i de menys amb una certa arbitriarietat. Com a sistema de control, el conveni té establerta una mecànica de monitoratge que segueix l'esquema següent:¹⁷

1. L'Estat emet un informe en què exposa les diverses mesures endegades per a la protecció de les seves minories nacionals.
2. Una delegació del Comitè Consultiu visita l'Estat per fer-hi observacions de camp.
3. El Comitè Consultiu emet un informe d'opinió tenint en compte l'informe inicial de l'Estat i les observacions de camp fetes durant la visita.
4. L'Estat respon a l'informe del Comitè Consultiu en els termes que considera oportuns.
5. El Comitè Consultiu adopta una resolució final, que insta l'Estat a atendre els aspectes que calgui amb un seguit de recomanacions, que poden ser d'acció immediata o no.

Aquest procediment, conegut com a *cicle*, es repeteix cada cinc anys, de manera que les fases primera i cinquena pràcticament s'acaben superposant. Les resolucions dirigides a la FR sempre han insistit molt en aspectes relacionats amb les llengües, especialment pel que fa a l'educació (Bowring, 2019: 82-84). La darrera resolució dirigida al Govern de la FR, de l'any 2020, contenia un seguit de recomanacions d'acció immediata, entre les quals:

Adopt, in consultation with persons belonging to national minorities, a comprehensive long-term strategy and corresponding legislation safeguarding the teaching in and of minority languages from kindergarten to higher education, including through strengthening bilingual and multilingual teaching approaches; ensure that comprehensive and adequate knowledge about national minorities, including about their histories, is provided in education, in particular in teaching and learning materials.

Ensure that the 2020 population census safeguards free and voluntary self-identification and that minority representatives are consulted in its preparation, including on matters of classification; the census methodology should provide for the possibility to declare more than one ethnic affiliation and for this to be processed and reflected in the census results.¹⁸

16. Certament, el text del CPMN no estableix què és una minoria nacional. A la web del Consell d'Europa, però, hi ha el text que hem reproduït, com a resposta a la pregunta «What is a national minority?»: <https://www.coe.int/en/web/minorities/at-a-glance>.

17. L'esquema és un resum del que apareix com a resposta a «How is the framework Convention monitored?», a la mateixa adreça de la nota 15.

18. La resolució CM/ResCMN(2020)14 completa es pot consultar a: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a07744.

En aquestes recomanacions veiem alguns elements que cal destacar. En primer lloc, es requereix al Govern de la FR que adopti una estratègia a llarg termini per preservar l'ensenyament en les llengües de les minories i de les llengües de les minories en tots els cicles de l'educació. En segon lloc, es demana que es respecti el principi de l'autoidentificació nacional dels enquestats en el procés d'elaboració del cens de població de 2020 que, a causa de la crisi sociosanitària generada per la pandèmia de la COVID-19, va quedar ajornat fins al 2021.

Les recomanacions en matèria d'ensenyament de les llengües minoritàries estan directament lligades a la Llei d'educació de 2012 i a la implementació de l'examen únic de secundària, que veurem als apartats 3.5 i 4.3, respectivament. En canvi, les recomanacions pel que fa al cens entronquen amb l'ús de la categoria de nacionalitat en l'elaboració dels censos de l'URSS i de la FR (vegeu la nota núm. 2).

El 13 d'abril de 2021, la FR va publicar l'informe de compliment del CMPMN del cinquè cicle (tornem a ser en el punt de partida de l'esquema de monitoratge que hem reproduït més amunt). En aquest informe, l'Estat rus incloïa un seguit de consideracions que, com a resposta a les recomanacions de la resolució de 2020 del Comitè Consultiu, aborden els dos grans temes que hem exposat. D'una banda, la llibertat de filiació nacional (i lingüística) dels enquestats en el cens i, de l'altra, la garantia de l'ensenyament de les llengües de les minories i en les llengües de les minories.

Pel que fa a l'ensenyament de les llengües de les minories, l'informe es limita a reproduir extractes de les diverses lleis aplicables en aquest àmbit que, segons el redactat, ja garanteixen aquest dret. Hi introdueixen el recordatori que l'ensenyament d'aquestes llengües no pot anar en detriment de la llengua estatal de la FR, cosa que de fet ja es recull a l'article 14è del Conveni:

The teaching and learning of the state languages of the republics may be introduced in state and municipal educational institutions in accordance with the legislation of the republics, which must not be at the expense of the teaching and learning of the state language. (Consell d'Europa, 2021: 120)¹⁹

En el cas de la filiació nacional i lingüística de cara al proper cens de població, l'informe dona més informació i tracta el tema d'una manera més explícita. Sembla, doncs, que el Govern de la FR sí que implementarà un canvi substancial en relació amb la llarga tradició censal que, des de l'època imperial, havia operat en territori rus (Arel, 2002; Cadiot, 2005; Hirsch, 1997):

The Federal State Statistics Service, together with experts in ethnology and linguistics, are developing metadata for questions on ethnicity and languages in order to ensure full and robust collection of data on ethnic and linguistic characteristics that census participant provides [...]. There are no multiple-choice options for the following questions: "What is your native language?",

19. El text complet dels informes assenyalats en aquesta citació i en les dues següents es pot consultar a: <https://www.coe.int/en/web/minorities/russian-federation>.

“What is your nationality?” and “What other languages do you speak?” (unlike for all other questions available in the electronic census form). Respondents formulate their answers and fill in the answer field for questions about nationality and languages exactly the way they want to. (Consell d’Europa, 2021: 43)

Finalment, també sembla rellevant l’apunt terminològic que incorpora l’informe sobre el concepte *minoria nacional*, així com sobre la naturalesa dels drets que es protegeixen en relació amb les minories nacionals:

An expansive interpretation of the term “national minority” is used in this report, and “rights of national minorities” mean the rights of ethnic communities in general and the rights of an individual citizen of the Russian Federation claiming to belong to a national minority in the territory of the Russian Federation under the principle of self-determination. “The protection of rights of national minorities” in the Russian Federation means not only prevention, detection and suppression of unlawful extremist acts, but ensuring of exercise of rights of national minorities on the preservation of their traditions, culture, language and identity. (Consell d’Europa, 2021: 8)

Fa la impressió, en resum, que el Govern rus sí que es pronuncia i actua en determinats aspectes operatius que es desprenen del compliment i el monitoratge del CMPNM, però que, pel que fa a les llengües, manté una actitud força ambivalent: mentre que informa de mesures encaminades a la protecció de les llengües de les minories i el foment del seu ensenyament, a la pràctica evita fer canvis reals i notables en aquest sentit.

3.4. La Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries

La FR va signar la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries (CELRoM)²⁰ l’any 2001 i no l’ha ratificada mai. Els motius que esgrimeix l’Estat rus per evitar ratificar i desplegar la Carta són essencialment els següents (Соколовский i Тишков, 2010):

- L’existència (o presència) de gairebé cent seixanta llengües a la Federació.
- Les complicacions derivades de la vastitud territorial.
- El cost de l’operació.

Les cent seixanta llengües que branda l’Estat rus en aquest pretext, d’altra banda, van des del tàtar (que oficialment té uns cinc milions de parlants) fins a llengües que es troben en una fase molt avançada del procés d’extinció, com l’udegué o l’orotx, tal com es desprèn de les dades del cens de 2010. En qualsevol cas, el registre d’aquestes

20. El text complet en anglès de la CELRoM es pot consultar a: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680695175>.

cent seixanta llengües es podria extreure de la informació recollida als censos de població.

Quant al territori, la dispersió i les divisions i subdivisions administratives, sembla evident que poden arribar a complicar molt el procés de documentació i avaluació de l'estat de les llengües de la FR, així com el desplegament posterior de la Carta. Però també sembla que podria ser un procés necessari per al bon funcionament de l'Estat rus, un estat que ha introduït la noció *plurinacionalitat* a la Constitució.

En darrer lloc, és poc versemblant que la FR no pugui finançar un procés com aquest. Aprofitant les entitats subestats, l'amplíssima xarxa d'universitats i instituts d'investigació, les dades censals o, fins i tot, un exèrcit de lleva nombrosíssim, Rússia podria portar a terme una tasca que *a priori* sembla titànica, però que contribuiria com cap altra a eixamplar l'àmbit d'aplicació de la Carta en un territori enorme i de gran diversitat lingüística i cultural.

Transcorreguts més de vint anys des de les primeres ratificacions de la CELRoM, i per bé que en molts estats es desatenguin sistemàticament les recomanacions periòdiques del Consell d'Europa per esmenar-ne infraccions i incompliments (Climent-Ferrando, 2018; Kraus, 2018; Ruiz Vieytez, 2018), la Carta continua representant la voluntat de mantenir un marc de bones intencions envers les llengües minoritàries. La ratificació d'aquest marc per part de la FR, un estat de tanta magnitud i pes simbòlic, tindria una rellevància més que significativa (Ruiz Vieytez, 2002).

3.5. La Llei d'educació (2012)

La Llei d'educació de 2012²¹ va posar de manifest una jerarquitització entre la llengua que era imprescindible (el rus) i les que podien tenir un lloc en l'educació «dins de les possibilitats que ofereixi el sistema educatiu», que eren totes les altres.

Com es desprèn de l'articulat reproduït a continuació, no es garanteix l'ensenyament de cap altra llengua que no sigui el rus:

Article 14

1. A la Federació Russa es garanteix el dret a l'educació en la llengua estatal de la Federació Russa, així com a l'elecció de la llengua vehicular *dins de les possibilitats que ofereixi el sistema educatiu*.

2. Als centres educatius, les activitats docents es duen a terme *en la llengua estatal de la Federació Russa*, sempre que aquest article no es redacti d'una altra manera.

3. Als centres educatius de titularitat estatal i municipal, situats al territori d'una república de la Federació Russa, pot introduir-s'hi l'ensenyament i l'aprenentatge de les llengües estatals de les repúbliques de la Federació Russa, d'acord amb la legislació de les repúbliques de la Federació Russa. [...] L'ense-

21. El text complet de la Llei federal núm. 273, de 2012, «de l'educació a la FR» es pot consultar a: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_140174/.

nyament i l'aprenentatge de les llengües estatals de les repúbliques de la Federació Russa *no es faran en detriment de l'ensenyament i l'aprenentatge de la llengua estatal de la Federació Russa*.

4. Els ciutadans de la Federació Russa tenen el dret de rebre l'educació preescolar, primària i secundària obligatòria en una de les llengües natives dels pobles de la Federació Russa, així com el dret d'estudiar una de les llengües natives dels pobles de la Federació Russa, *dins de les possibilitats que ofereixi el sistema educatiu*.

El sistema escolar soviètic tenia circuits diferents d'*escoles nacionals* segons la llengua vehicular. En principi, totes les llengües de l'URSS podien servir com a llengües de docència, per bé que a la pràctica el nombre de llengües vehiculars era restringit i el paper preponderant del rus en la societat soviètica va afavorir-lo com a llengua escolar generalitzada en detriment de les altres. Actualment, les denominades *escoles nacionals* —les escoles de les nacionalitats altres que la russa— han esdevingut poc més que «centres amb un component etnocultural» (Горячева, 2010: 100) i ofereixen l'ensenyament de les altres llengües o en altres llengües d'una manera molt desigual, depenent de la república, dels recursos del centre, de la condició urbana o rural de la població, etc. (Алос-и-Фонт, 2015; Zamyatin, 2012).

A més a més, en el procés de russificació de l'educació i, sobretot, en la tria de la llengua escolar, també hi intervenien (i encara ho fan) factors més difícils d'avaluar i de determinar en cada cas, factors que són de la mateixa naturalesa que els que poden conduir a la substitució lingüística:

These include migration, industrialization, urbanization, proletarianization, and government policies concerning which languages can and cannot be used in schools and other institutions. (Kulick, 1992: 8)

A la República de Crimea, per exemple, veiem com la poca preparació dels mestres de tàtar de Crimea (Эмирова, 2008), el fet que molts tinguin el rus com a L1 i com a llengua familiar (Cabal Guarro, 2013*b*) i un entorn lingüístic eminentment russificat de la Península (Cabal Guarro, 2016) fan que el tàtar de Crimea difícilment pugui funcionar com a llengua vehicular.

Val la pena que il·lustrem aquest exemple amb dades per fer un retrat més acurat d'un cas que, si bé no és extrapolable amb totes les seves particularitats a la resta de repúbliques de la FR, sí que dibuixa un model que es reproduceix, en menor o major grau, a bona part dels diversos circuits d'*escoles nacionals* de la FR.

Vegem, doncs, algunes dades sobre l'escolarització en tàtar de Crimea el curs 2005-2006 a la taula 1, en què es comparen amb dades del curs 1938-1939, abans de la deportació dels tàtars de Crimea a l'Àsia central:

TAULA 1
Escolarització en tàtar de Crimea (cursos 2005-2006 vs. 1938-1939)

	<i>Escoles</i>	<i>de les quals tàtares</i>		<i>Escolars</i>	<i>dels quals tàtars</i>	
Curs 2005-2006	575	13	2,26 %	258.914	46.968	18,14 %
Curs 1938-1939	1.258	427	33,94 %	200.000	45.000	22,50 %

FONT: Elaboració pròpia a partir de Каджаметова (2005) i Касьянов *et al.* (1989).

Es pot observar que, mentre que en el curs 1938-1939 la ràtio per escola nacional tàtara era de 105,39 escolars tàtars, el curs 2005-2006 la mateixa ràtio era de 3.612,92. Això representa una ràtio gairebé trenta-cinc cops més gran i, evidentment, un nombre d'escoles nacionals exageradament insuficient, que el mateix curs 2005-2006 diuixava l'escenari següent (taula 2):

TAULA 2
Nombre d'escoles nacionals tàtares (2005-2006)

<i>Tipus d'ensenyament</i>			<i>Escolars</i>			
Escoles nacionals		13	4.070	8,67 %	12,50 %	com a llengua vehicular
Escoles russes	Línies en tàtar	133	1.802	3,84 %		
	Estudi intensiu		403	0,86 %	65,15 %	com a assignatura
	2-3 hores per setmana		28.182	60,00 %		
	Optatiu		2.013	4,29 %		
	No l'estudien		10.498		22,35 %	de cap manera

FONT: Elaboració pròpia a partir de Каджаметова (2005).

L'informe del CMPMN de la FR, presentat al Consell d'Europa el 13 d'abril de 2021,²² ofereix dades comparables a les que acabem d'indicar. D'un total de 547 institucions escolars, setze tenen el tàtar de Crimea com a llengua vehicular, si més no nominalment, i ofereixen educació general bàsica a un total de 4.800 alumnes. Hi ha 1.809 escolars que segueixen els estudis en línies en tàtar de Crimea d'escoles russes, mentre que el total d'alumnes que reben ensenyament de llengua tàtara de Crimea en qualsevol de les opcions possibles (escoles nacionals tàtares, línies en tàtar, estudi intensiu, regular o optatiu) és de 30.475.

Com que les dades que ofereix el Govern rus per al curs 2020-2021 no difereixen gens de les que hem aportat en relació amb el curs 2005-2006, sembla que podem establir un paral·lisme entre els dos moments temporals retratats (curs 2005-2006 i curs 2020-2021) i que podem inferir, també, quina és la proporció d'escolars tàtars de Crimea que no reben cap mena d'instrucció en la llengua del seu grup nacional. El

22. Vegeu la nota 4.

curs 2005-2006, a Crimea hi havia 259.000 escolars repartits en 575 escoles. D'aquests, un 18,14 % (46.968) eren tàtars de Crimea, mentre que les escoles nacionals tàtares representaven només un 2,26 % del total de centres. Malgrat les línies en tàtar i les altres opcions d'ensenyament, fins a un 22,35 % dels escolars tàtars no aprenien de cap manera el tàtar de Crimea a l'escola crimeana. Tenint en compte això, doncs, podem pensar que entre un 20 % i un 25 % dels tàtars de Crimea en edat escolar no aprenen el tàtar a l'escola.

Però és que el 75-80 % restant de tàtars de Crimea en edat escolar tampoc no reben l'ensenyament que haurien de rebre en la seva llengua. Sembla que la cua del primer punt de l'articulat de la Llei d'educació («dins de les possibilitats que ofereixi el sistema educatiu») s'empra com a pretext per negar aquest dret d'una manera discrecional. Fora de les escoles nacionals, l'ensenyament de la llengua tàtara ha passat a ser extraescolar i extracurricular en gairebé tots els centres d'ensenyament (Seydametova, 2016). Segons el Govern crimeà, això és així perquè no hi ha prou demanda per part dels pares perquè s'obrin línies en tàtar, punt que aquests neguen, com acostuma a passar en casos semblants (Гусакова, 2015).

Un altre aspecte que cal tenir molt en compte és que, fins a mitjan març de 2016, les escoles tàtares no van disposar dels nous llibres de text del Ministeri d'Educació de la Federació Russa traduïts al tàtar de Crimea, per la qual cosa des de l'annexió totes les assignatures es van haver d'impartir en rus també a les escoles nacionals. Això, per descomptat, va ser una font inesgotable de problemes i, de retruc, va afectar les línies en tàtar de les escoles russes, que van quedar diluïdes per falta de material docent (Крым.Реалии, 2016).

En el conjunt de la FR, entre 1999 i 2016 s'ha observat una reducció progressiva del nombre d'escoles que tenen llengües altres que el rus com a llengua vehicular, així com d'escoles que ofereixen aquestes altres llengües com a matèria d'estudi (Горячева, 2015). De 2016 a 2021 i en endavant no sembla que aquesta tendència s'hagi capgirat, ni pugui arribar a capgirar-se, si es consideren les tendències que s'apunten a l'apartat 5.

Quan el que caldria és justament actuar amb fermesa, per tal de garantir que totes aquestes línies educatives que pretesament es vehiculen en llengües que no són el rus puguin desenvolupar-se en plenitud i d'una manera efectiva, veiem que l'Estat treballa més aviat en sentit contrari o que, si més no, aplica una política confusa de *laissez faire* que resulta del tot perniciososa per a la salut sociolingüística de les llengües de les minories (Prina, 2011; Горячева, 2010).

4. FASES I FITES DEL 1991 AL 2021

4.1. Les dinàmiques heretades de l'URSS (1991-1996)

La primera fase de la política lingüística de la FR està marcada per les dinàmiques heretades dels darrers temps de l'URSS (Алпатов, 2014). En aquest sentit, el marc

legislatiu arrossegava encara les lleis soviètiques, que construïen un equilibri de sobirania entre les repúbliques i el Govern federal.

Les lleis de llengües i les consideracions lingüístiques que poguessin aparèixer en d'altres lleis eren força ambigües i deixaven totes les llengües altres que el rus en una posició molt poc segura (Bowring, 2019). Cada república actuava en funció dels seus interessos i, sobretot, de les seves possibilitats, per bé que en general els primers anys van estar marcats per la tendència a impulsar les llengües titulars (Алпатов, 2014).

Pel que fa a l'ensenyament, si bé el marc legal permetia el desenvolupament de les escoles nacionals, els grans desequilibris interregionals i les desigualtats en la situació de partida van acabar desencadenant escenaris molt diferents. Com hem vist als apartats 2 i 3.5, la presència de les llengües de les nacionalitats a les aules depenia d'un seguit de factors que en condicionaven enormement la vehicularitat (pes demogràfic, cos docent, materials didàctics, etc.) (Горячева, 2010). D'entre tots aquests factors, potser el pes demogràfic de la nació titular va ser i és el més decisiu.

4.2. La doctrina de l'Estat en política de les nacionalitats (1996-2001)

El decret presidencial, de 15 de juny de 1996, «sobre la concepció de la política estatal en matèria nacional de la Federació Russa»²³ dibuixa un marc legal molt poc concret. Per bé que el títol primer apunta la intenció de protegir les minories nacionals i lingüístiques, i que el segon proclama la igualtat de drets i llibertats amb independència de la llengua (i de molts altres factors), la redacció del decret sembla un compendi de llocs comuns i de generalitats que poca cosa podien fer per capgirar processos de substitució lingüística que feia dècades que funcionaven, o per dotar d'eines i recursos unes minories nacionals que amb prou feines podien organitzar-se.

Com en la fase anterior, cada regió actuava tenint en compte els seus interessos i possibilitats; així, mentre que determinades repúbliques mantenien el propòsit d'un bilingüisme simètric, d'altres ja havien abandonat aquesta idea i senzillament volien preservar els trets linguoculturals en un pla poc més que folklòric (Головко, 2016).

De totes maneres, el to general del decret sí que recollia els principis generals de protecció de les minories i podia generar, per tant, un marc d'opinió favorable a les llengües altres que el rus.

4.3. Implementació de l'examen unificat de secundària (2001)

La introducció de l'examen unificat en els estudis secundaris sí que va representar un punt d'inflexió pel que fa a la presència de les llengües altres que el rus en el sistema educatiu (Горячева, 2015). Per bé que, *de iure*, l'Estat oferia inicialment la possi-

23. El text complet del decret presidencial núm. 909, de 1996, es pot consultar a: <http://static.government.ru/media/acts/files/0001201212190001.pdf>.

bilitat que les proves de revàlida es fessin en la llengua vehicular de l'escola, la realitat és que molt poques vegades aquests exàmens es feien en cap altra llengua que no fos el rus. A més a més, el 2009 s'introduïa una modificació al reglament: «La prova estatal de totes les matèries (excepte les llengües estrangeres) es durà a terme en rus».²⁴ Així es revocava l'opció de fer les proves en altres llengües, de manera que el rus passava a ser, ara també *de iure*, l'única llengua possible de la revàlida.

La competència plena en llengua russa, doncs, esdevenia imprescindible per aprovar. Això, per descomptat, va condicionar enormement les decisions dels progenitors i de les escoles, tant pel que fa a la tria de la llengua vehicular (als llocs on era possible escollir) com al repartiment d'hores d'ensenyament de llengua russa i d'altres llengües. En aquest sentit, els parlants de les altres llengües van veure que perdien força en un àmbit imprescindible per al desenvolupament i el manteniment de la seva altra llengua *estatal* (Prina, 2011).

5. LÍNIES DE FUTUR

5.1. *Estratègia de l'Estat en matèria de política nacional (2012-2018)*

L'any 2012, el president de la FR va promulgar el decret «sobre l'estratègia de l'Estat en matèria de política nacional per a la FR fins al 2025».²⁵ El text, amb retocs notables introduïts el 2018, fa evidents les preocupacions i les prioritats de l'Estat pel que fa a les nacionalitats (i les llengües) i estableix les línies mestres del que han de ser les intervencions en aquest sentit, amb un horitzó fixat de moment en l'any 2025.

D'acord amb els punts 21v i 21g del redactat, l'Estat ha de fer un esforç i ha d'endegar totes les accions necessàries per preservar el rus com a llengua estatal de la FR i com a llengua de comunicació interètnica. Veurem més endavant que la construcció d'una falsa vulnerabilitat del rus té uns objectius clars. A banda d'això, una altra prioritat és l'harmonització de les relacions interètniques com a mesura contra l'extremisme i per prevenir conflictes de base nacional i religiosa (Михальченко, 2014). Per bé que no queda del tot clar què vol dir *harmonització* en aquest context concret, s'interpreta que la presència hegemònica de la llengua russa en les comunicacions entre representants de nacionalitats diverses hauria d'ajudar a prevenir conflictes de naturalesa interètnica.

El decret exposa uns objectius d'allò més explícits i d'un gran impacte. D'una banda, el punt 21v del text deixa ben clar que cal «enfortir la unitat cívica del poble plurinacional de la Federació Russa [...], preservar la diversitat etnocultural i lingüística de la Federació Russa i afavorir-la». També assenjala que cal «conservar i fer créixer

24. El text complet de l'ordre del Ministeri d'Educació i Ciència de la FR núm. 362, de 28 de novembre de 2008, que va entrar en vigor el 10 de febrer de 2009, es pot consultar a: <https://rg.ru/2009/01/30/attestacia-dok.html>.

25. El text complet del decret es pot consultar a: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102161949>.

el llegat espiritual, històric i cultural, així com el potencial del poble plurinacional de la Federació Russa [...] per mitjà de la propaganda de les idees de patriotisme, unitat i amistat dels pobles, i de l'entesa interètnica». Així, doncs, cal enfortir la unitat cívica i alhora preservar la diversitat etnocultural i lingüística. Cal difondre idees patriòtiques, d'unitat i d'entesa interètnica.

D'altra banda, el punt 21*ie* aborda explícitament el tema de la llengua. En primer lloc, el text diu que cal «crear les condicions òptimes per a l'ús de la llengua russa com a llengua estatal de la Federació Russa, llengua de comunicació interètnica i una de les llengües oficials dels òrgans internacionals, així com per a la preservació i el desenvolupament de les llengües dels pobles de la Federació Russa». En aquest punt, sembla que es dona un ús volgutament i intencionadament confús dels termes que fan referència a allò que és propi de l'Estat rus (*российский*, *rossiski*) i allò que és propi del poble rus (*русский*, *russki*). Tot sembla indicar que cal preservar i desenvolupar les diverses llengües de la FR, però sense perdre de vista que la llengua estatal i la que ha de servir per a la comunicació interètnica és el rus.

En segon lloc, el decret fa una crida a «oferir suport als compatriotes que resideixen a l'estranger per a la preservació, l'estudi i el desenvolupament de la llengua russa i les llengües dels pobles de la Federació Russa». És a dir, trobem una mostra explícita de la ingerència que la FR fa dècades que implementa en relació amb les poblacions russòfones de l'espai postsoviètic (Laitin, 1998).

Molts dels elements que acabem d'exposar (sobretot la propaganda d'idees patriòtiques, la unitat cívica i el suport als compatriotes russòfons de l'estranger) han servit de base per als discursos justificadors de la invasió d'Ucraïna que la FR va iniciar el febrer de 2022.

5.2. La doctrina Putin

L'any 2017, en una reunió del Consell de Relacions Interètniques, Vladímir Putin va pronunciar un discurs que sintetitza el que podríem denominar la *doctrina Putin* en matèria de llengües:

Per a nosaltres el rus és la llengua estatal, és la llengua de comunicació interètnica, i no hi ha res que el pugui substituir. És la carcassa espiritual i natural del nostre país plurinacional. Tothom l'ha de saber. Les llengües dels pobles de Rússia també són un aspecte inalienable de la cultura genuïna dels pobles del país. Aprendre aquestes llengües és un dret garantit per la Constitució, un dret voluntari. Forçar algú a aprendre una llengua que no és la seva llengua nativa és tan inacceptable com reduir el nivell i les hores d'ensenyament de la llengua russa. Demano a les autoritats de les regions de la Federació Russa que dediquin una atenció especial a aquest afer.²⁶

26. Extracte del discurs de Vladímir Putin del 20 de juliol de 2017, a partir de la transcripció estenogràfica oficial que es pot consultar a: <http://special.kremlin.ru/catalog/keywords/26/events/55109>.

El discurs del líder rus ha abandonat definitivament la narrativa de la protecció i de la suposada igualtat de totes les llengües, uns preceptes que havien sobreviscut a diverses onades de russificació soviètica i postsoviètica, malgrat la tensió permanent que suscitaven amb la necessitat que el rus tingués un paper dominant (Горячева, 2015). Putin fa explícit un constructe jeràrquic en què la llengua russa queda fora de qualsevol procés de negociació. En aquest sentit, el rus esdevé un afer d'estat i passa a la tutela directa dels líders de la FR (Spolsky, 2014).

«Forçar algú a aprendre una llengua que no és la seva llengua nativa és inacceptable», doncs, sempre que la llengua que es força a aprendre no sigui el rus, és clar, perquè el rus «tothom l'ha de saber».

6. CONCLUSIONS

Els darrers anys, la FR ha posat la política lingüística al centre d'una manera explícita. Vladímir Putin s'ha implicat personalment en la creació d'un discurs clar i potent, per mitjà del qual el rus (la llengua russa i el poble rus, de fet) s'ha convertit en l'element vertebrador de l'Estat. Això, que ja es recollia en el document estratègic en matèria de política nacional, ha quedat fixat d'una manera molt eloqüent en la reforma constitucional de 2020.

S'associa definitivament la identitat cívica de la FR (*россия́нский, rossiski*) amb la identitat etnonacional russa (*русский, russki*). Una associació que denota un tarannà assimilacionista i que contribueix a establir una jerarquia entre les llengües de la Federació: el rus és la llengua que cal saber per ser ciutadà de la FR, mentre que l'aprenentatge de totes les altres llengües de l'Estat ha de ser voluntari.

La voluntarietat en l'estudi de les llengües altres que el rus i la precarietat amb què s'ensenyen les aboca a l'abisme de la recessió i la folklorització. Aquest procés, que ja s'ha vist consumat en els casos de diverses llengües de la FR amb un baix nombre de parlants, ara sembla el camí que marca per a totes les altres llengües un document estratègic en matèria de política de les nacionalitats que, amb l'horitzó posat l'any 2025, fa preveure uns sotrats i unes dificultats que intuïm que resultaran insalvables per a la immensa majoria de comunitats lingüístiques i nacionals de la FR.

Tot plegat, però, i vist el darrer informe que l'Estat rus ha elaborat sobre el compliment del CMPMN, sembla que la FR mantindrà el doble discurs que ha caracteritzat la política lingüística i nacional des de l'esfondrament de l'URSS: tots els pronunciaments públics i genèrics tindran un to marcadament proteccionista amb les minories, mentre que totes les mesures pràctiques i legals és previsible que vagin en sentit contrari.

Finalment, sembla indiscutible que Putin ha construït un argumentari que, servint-se del supremacisme linguocultural rus, vol legitimar tota mena d'accions que transcendeixen la política lingüística *stricto sensu*. Unes accions que, sota el paraigua de la protecció dels *compatriotes russòfons*, no són sinó l'expressió d'una política territorial expansionista i linguoculturalment unificadora. Després de la invasió d'Ucraïna, doncs, malauradament els mateixos pretextos poden servir de justificació

per endegar accions semblants a Estònia, a Letònia, al nord del Kazakhstan i qui sap si, fins i tot, a altres territoris centreamericans i del Caucas.

BIBLIOGRAFIA

- AREL, D. (2002). «Demography and politics in the first Post-Soviet censuses: Mistrusted state, contested identities». *Population*, vol. 57, núm. 6, p. 801-827.
- BOWRING, B. (2019). «Minority language rights in the Russian Federation: The end of a long tradition?». A: HOGAN-BRUN, G.; O'ROURKE, B. (ed.). *The Palgrave handbook of minority languages and communities*. Londres: Palgrave Macmillan, p. 73-99.
- BOWRING, B.; BORGOIAKOVA, T. (2017). «Language policy and education in Russia». A: MCCARTY, T. L.; MAY, S. (ed.). *Language policy and political issues in education*. Cham: Springer, p. 349-366.
- CABAL GUARRO, M. (2013a). «El rus com a lingua franca als estats postsoviètics». *Treballs de Sociolingüística Catalana* [en línia], núm. 23, p. 343-373. <<http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/article/viewArticle/83151>> [Consulta: 27 maig 2021].
- (2013b). «Linguistic vitality, uses and attitudes amongst the Crimean tatar youngsters: A pre-study of the Simferopol students». A: *Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Topulukları Konulu 4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu* [‘Actes del Quart Simposi Internacional sobre Llengües Turques Amenaçades’]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, p. 143-156.
- (2016). *Actituds, transmissió i usos lingüístics dels tàtars de Crimea* [en línia]. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. <<http://www.tesisenred.net/handle/10803/400947>> [Consulta: 27 maig 2021].
- (2019). «La planificació i la política lingüística a l'URSS: la categoria de nacionalitat». *Anuari de Filologia: Llengües i Literatures Modernes*, núm. 9, p. 93-112.
- CADIOT, J. (2005). «Searching for nationality: Statistics and national categories at the end of the Russian empire (1897-1917)». *Russian Review*, vol. 64, núm. 3, p. 440-455.
- CHEVALIER, J. F. (2015). «Language policy in the Russian Federation: Russian as the “State” language». *Ab Imperio*, 2005, núm. 1, p. 285-303.
- CLIMENT-FERRANDO, V. (2018). «Vint anys de l'entrada en vigor de la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries del Consell d'Europa. Necessitats de reforma o *statu quo*?». *Revista de Llengua i Dret*, vol. 69, núm. 69, p. 1-5.
- CONSELL D'EUROPA (2021). *5è Informe del Comitè Consultiu del Conveni Marc per a la Protecció de les Minories Nacionals*. Remès per la Federació Russa.
- DI GREGORIO, A. (2020). «Dinamiche di contesto e caratteristiche generali della Legge di Emendamento della Costituzione della Russia». *Nuovi Autoritarismi e Democrazie: Diritto, Istituzioni, Società*, vol. 2, núm. 1, p. 140-176.
- DIEC2 = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana* [en línia]. 2a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62. <<https://dlc.iec.cat/>> [Consulta: 21 maig 2021].
- GRENOBLE, L. A. (2003). *Language policy in the Soviet Union*. Nova York [etc.]: Kluwer Academic Publishers.

- HIRSCH, F. (1997). «The Soviet Union as a work-in-progress: Ethnographers and the category *nationality* in the 1926, 1937, and 1939 censuses». *Slavic Review*, vol. 56, núm. 2, p. 251-278.
- (2014). *Empire of nations: Ethnographic knowledge and the making of the Soviet Union*. Ithaca: Cornell University Press.
- HOGAN-BRUN, G.; O'ROURKE, B. (ed.) (2019). *The Palgrave handbook of minority languages and communities*. Londres: Palgrave Macmillan.
- KIRKWOOD, M. (1990a). *Language planning in the Soviet Union*. Londres: Macmillan.
- (1990b). «Language planning: Some methodological preliminaries». A: KIRKWOOD, M. (ed.). *Language planning in the Soviet Union*. Londres: Macmillan, p. 1-22.
- KOUTAISSOFF, E. (1951). «Literacy and the place of Russian in the non-Slav republics of the USSR». *Soviet Studies*, vol. 3, núm. 2, p. 113-130.
- KRAUS, P. A. (2018). «Between minority protection and linguistic sovereignty». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 69, p. 6-17.
- KULICK, D. (1992). *Language shift and cultural reproduction: Socialisation, self, and syncretism in a Papua New Guinean village*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press.
- LAITIN, D. D. (1998). *Identity in formation: The Russian-speaking populations in the near abroad*. Ithaca: Londres: Cornell University Press.
- LAITIN, D. D.; PETERSEN, R.; SLOCUM, J. W. (1992). «Language and the State: Russia and the Soviet Union in comparative perspective». A: MOTYL, A. J. (ed.). *Thinking theoretically about Soviet nationalities: History and comparison in the study of the USSR*. Nova York: Columbia University Press, p. 129-168.
- LAMUELA, X. (1995). «Criteris de codificació i de compleció lingüístiques». *Els Marges*, núm. 53, p. 15-30.
- LEPRÊTRE, M. (2002). «Política lingüística a la Federació Russa: diversitat lingüística i identitat nacional». *Noves SL: Revista de Sociolingüística*, p. 1-10.
- LEWIS, E. G. (1971). «Migration and language in the USSR». *The International Migration Review*, vol. 5, núm. 2, p. 147-179.
- (1972). *Multilingualism in the Soviet Union: Aspects of language policy and its implementation*. The Hague [etc.]: Mouton.
- MCCARTY, T. L.; MAY, S. (ed.) (2017). *Language policy and political issues in education*. Cham: Springer.
- MOTYL, A. J. (ed.) (1992). *Thinking theoretically about Soviet nationalities: History and comparison in the study of the USSR*. Nova York: Columbia University Press.
- ORWELL, G. (1945). *Animal farm: A fairy story*. Londres: Martin Secker and Warburg Ltd.
- PRINA, F. (2011). «Localism or centralism? Education reform in Russia and its impact on the rights of national minorities». *Cambrian Law Review*, núm. 42, p. 113-130.
- RIERA GIL, E. (2013). «Sobre el concepte polític de llengua comuna: una aproximació teòrica i comparada». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 60, p. 91-110.
- RUIZ VIEYTEZ, E. J. (2002). *Las lenguas minoritarias de la Federación Rusa: Perspectivas para una ratificación de la Carta Europea de las Lenguas Regionales y Minoritarias*. Barcelona: CIEMEN.
- (2018). «La Carta Europea de las Lenguas Regionales o Minoritarias en su veinte aniversario: balance y retos de futuro». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 69, p. 18-27.
- SEBBA, M. (2006). «Ideology and alphabets in the former USSR». *Language Problems and Language Planning*, vol. 30, núm. 2, p. 99-125.

- SEYDAMETOVA, N. (2016). Comunicació privada.
- SHASHKOVA, A.; VERLAINE, M.; KUDRYASHOVA, E. (2020). «On modifications to the constitution of the Russian Federation in 2020». *Russian Law Journal*, vol. 8, núm. 1, p. 60-83.
- SLEZKINE, Y. (1994). «The USSR as a communal apartment, or how a socialist state promoted ethnic particularism». *Slavic Review*, vol. 53, núm. 2, p. 414-452.
- SPOLSKY, B. (2014). «Language management in the people's Republic of China». *Language*, vol. 90, núm. 4, p. 165-179.
- ВЕТРЕНКО, I. A. (2020). «The beginning of a large-scale political reform in Russia: A new turn in 2020». *Law Enforcement Review*, vol. 4, núm. 1, p. 14-20.
- ЗАМЯТИН, К. (2012). «From language revival to language removal? The teaching of titular languages in the National Republics of Post-Soviet Russia». *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, vol. 11, núm. 2, p. 75-102.
- Алос-и-Фонт, Э. (2015). «Этноязыковая ситуация в сельских районах Чувашской Республики (по данным социолингвистического опроса школьников Моргаушского и Аликовского районов)» // Э. Алос-и-Фонт. *Исследование языковой ситуации в Чувашской Республике*. Чебоксары: Чувашский государственный институт гуманитарных наук, с. 136-163.
- Алпатов, В. М. (2014). «Языковая политика в России и мире» // А. Н. Биткеева и В. Ю. Михальченко (ред.). *Языковая политика и языковые конфликты в современном мире*. Москва: Институт языкознания РАН, с. 11-24.
- Бахнян, К. В. (2014). «Модели языковой политики и социолингвистическая стратегия полиэтнических государств» // А. Н. Биткеева и В. Ю. Михальченко (ред.). *Языковая политика и языковые конфликты в современном мире*. Москва: Институт языкознания РАН, с. 70-80.
- Белов, С. А. и Кропачев, Н. М. (2020). «Понятие государственного языка». *Вестник Санкт-Петербургского университета. Язык и литература*, 17 (1), с. 4-21. Биткеева, А. Н. и Михальченко, В. Ю. (ред.) (2014). *Языковая политика и языковые конфликты в современном мире*. Москва: Институт языкознания РАН.
- Боргоякова, Т. Г. (ред.) (2016). *Сохранение и развитие языков и культур коренных народов Сибири*. Абакан: Изд-во Хакасского государственного университета им. Н. Ф. Катанова.
- Головко, Е. В. (2016). «Современная языковая политика и проблема сохранения языкового и культурного разнообразия в Российской Федерации» // Т. Г. Боргоякова (ред.). *Сохранение и развитие языков и культур коренных народов Сибири*. Абакан: Изд-во Хакасского государственного университета им. Н. Ф. Катанова, с. 9-12.
- Горячева, М. А. (2010). *Российская Федерация: функционирование языков в современном образовательном пространстве*. Москва: Новый хронограф.
- (2015). «Преподавание языков народов России в школе: социолингвистический аспект» // *Языковая политика в сфере образования: инструмент формирования общероссийской гражданской идентичности*. Москва: НФ «Международных интеграционных технологий», с. 19-24.
- Гусакова, Е. (2015). «Один из трёх». *Российская Газета*.
- Доровских, Е. М. (2007). «К вопросу о разграничении понятий „Государственный язык“ и «Официальный язык»». *Журнал российского права*, с. 8-20.

- Каджаметова, С. (2005). «Проблемы образования крымскотатарского народа». *turkology.tk*.
- Касьянов, Г. В. [и др.] (1989). *Крымская АССР: 20-е – 30-е годы (исторический очерк)*. Киев.
- Крым. Реалии (2016). «Переведенные на крымскотатарский язык учебники российского издательства поступили в Крым».
- MegaLing'2008. «Горизонты прикладной лингвистики и лингвистических технологий» // *Материалы международной конференции, 22-28 сентября 2008 г.* Партенит–Симферополь.
- Михальченко, В. Ю. (2014). «Языковой конфликт в полиэтническом государстве» // *Языковая политика и языковые конфликты в современном мире*. Москва: Институт языкознания РАН, с. 209-213.
- Нерознак, В. П., Орешкина, М. В. и Сабаткоев, Р. Б. (2001). «Русский язык в российском законодательстве». *Полилог*, (1), с. 15-30.
- Орешкина, М. В. (2014). «Новые тенденции в российском законодательстве о русском языке» // А. Н. Биткеева и В. Ю. Михальченко (ред.). *Языковая политика и языковые конфликты в современном мире*. Москва: Институт языкознания РАН, с. 199-208.
- Соколовский, С. В. и Тишков, В. А. (2010). *Европейская языковая хартия и Россия*. Москва.
- Сухарев, А. Я. (ред.) (2007). *Большой юридический словарь*. Москва: ИНФРА-М.
- Тишков, В. А. (2019). «Языковая ситуация и языковая политика в России (ревизия категорий и практик)». *Полис. Политические исследования*, (3), с. 127-144.
- Эмирова, А. М. (2008). «Крымскотатарско-русская языковая интерференция: диахрония и синхрония» // MegaLing'2008. *Горизонты прикладной лингвистики и лингвистических технологий*, с. 319-322.
- Языковая политика в сфере образования: инструмент формирования общероссийской гражданской идентичности* (2015). Москва: НФ «Международных интеграционных технологий».